

Tres conferències sobre el *Tirant lo Blanch* a València (1912, 1919 i 1921)

Three Lectures on the *Tirant lo Blanch* in Valencia
(1912, 1919 and 1921)

Rafael Roca
(Universitat de València)

RESUM

Com a fruit de l'esforç de recuperació de les principals obres literàries medievals que durant la segona meitat del segle XIX portaren a terme els protagonistes de la Renaixença, entre els anys 1912 i 1921 a la ciutat de València se celebraren tres conferències que tingueren com a tema principal el *Tirant lo Blanch*, i que contribuïren notablement a divulgar la novel·la de Martorell entre les classes socials més actives, des d'un punt de vista intel·lectual i cívic. Així, cal assenyalar que, per aquells anys, el *Tirant* ja havia adquirit un gran simbolisme cultural i patriòtic per als valencians; i que, ben significativament, aquelles ponències –que varen ser organitzades per les entitats Lo Rat Penat i Centre de Cultura Valenciana, tal com analitzarem tot seguit– estigueren protagonitzades per dos estudiosos catalans: l'erudit Joan Givanel i Mas i l'editor Octavi Viader.

PARAULES CLAU

Tirant lo Blanch, Joan Givanel i Mas, Octavi Viader, Lo Rat Penat, Centre de Cultura Valenciana.

ABSTRACT

The productive efforts by the protagonists of the *Renaixença* during the second half of the 19th century to popularise the main literary works of the Middle Ages resulted in three lectures, held between 1912 and 1921 in the city of Valencia, all of which had the *Tirant lo Blanch* as main topic. These conferences notably contributed to spreading the novel of Martorell among the most active of the social classes, namely the intellectual and civic social strata. Therefore it must be emphasized that during these years, the *Tirant* gained even greater importance as a cultural and patriotic symbol among the Valencian people. Furthermore, it is of importance to note that those speeches, organized by the entities *Lo Rat Penat* and *Centre de Cultura Valenciana*, as we will analyse below, were given by two Catalan scholars: the erudite Joan Givanel and the editor Octavi Viader.

KEY WORDS

Tirant lo Blanch, Joan Givanel i Mas, Octavi Viader, Lo Rat Penat, Centre de Cultura Valenciana.

Frontispici

La influència que l'estètica romàntica exercí sobre els principals escriptors catalans, mallorquins i valencians del Vuit-cents comportà que el moviment lingüístic i literari conegut amb el nom de Renaixença –que hegemonitzà les lletres catalanes durant la segona meitat del segle XIX– manifestara un creixent interès per la producció literària de l'època medieval (i, sobretot, del denominat Segle d'Or). Així, no és casual que la restauració dels Jocs Florals es produïra, tant a València com a Barcelona, en 1859, tot coincidint amb el quart centenari de la defunció del poeta Ausiàs March. Ni que un any després, en 1860, l'Ajuntament de València posara en marxa un ambiciós projecte d'edició de les poesies de l'autor de «Veles e vents» que, finalment, naufragà (Tomàs 2012).

D'aquesta manera, atret per l'anhel de rescatar la memòria de les antigues glòries literàries i pàtries –el que alguns autors convingueren a denominar com a «regne perdut» (Viciano 2005)–, el darrer terç del segle XIX valencià va registrar diversos intents de recuperació de la producció i el record dels més excel·lents escriptors medievals, entre els quals no faltaren, a més dels versos de March, el *Llibre dels Feits* de Jaume I (Roca 2012), l'obra de Joan Roís de Corella (Roca 2013) i, com no, el *Tirant lo Blanch* (Roca 2015). Al respecte de la famosa novel·la de cavalleries, cal recordar que, durant la seua estada al front de la biblioteca de la Universitat de València, en els anys 1858-1861, el mallorquí Marià Aguiló i Fuster començà a treballar en una edició de l'obra de Martorell. Una empresa que, finalment, es materialitzà en els quatre volums que, després de no poques dificultats de tot tipus, varen veure la llum entre 1873 i 1905 a Barcelona amb el títol de *Libre del valerós e strenu caualler Tirant lo Blanch* (Martorell 1873-1905). Sobre aquella edició, Escartí ha escrit:

Pel que fa al *Tirant*, seria l'erudit mallorquí Marià Aguiló qui el va rescatar, començant a donar a impremta el text, de nou, el 1873. L'últim dels quatre volums de què constava aquesta nova edició no va eixir de les premses fins al 1905, la qual cosa indica ben a les clares les dificultats per on encara travessava la nostra cultura impresa en aquells anys. (2010: 259)

Siga com siga, i malgrat tots els entrebancs culturals, socials i polítics amb què ensopegà, l'esforç de recobrament dels grans clàssics literaris catalans que hom portà a terme durant les darreres quatre dècades del Vuit-cents acabà donant els seus fruits. I, pel que fa al *Tirant lo Blanch*, s'ha de dir que la intensa labor que desenvolupà Aguiló va calar de manera pregona entre els escriptors valencians, i propicià que la novel·la entrara en el segle XX convertida en una obra simbòlica i emblemàtica de la història pàtria (Roca 2015: 151). Motiu pel qual les noves fornades d'intel·lectuals de la Ciutat del Túria la contemplaren amb una atenció creixent i una mirada renovada.

De fet, tres de les principals mostres d'interès que els valencianistes del primer terç del segle XX –els «fills» de la Renaixença– manifestaren a propòsit del *Tirant lo Blanch* remetien a les conferències que en 1912, 1919 i 1921 organitzaren els membres de la societat Lo Rat Penat, eix vertebrador de la branca valenciana de la Renaixença que fou fundat en 1878, i del Centre de Cultura Valenciana, que inicià la seua singladura en 1915. Tres xarrades d'alta divulgació, podríem dir, que anaren a càrrec de dos estudiosos catalans: l'erudit Joan Givanel i Mas, les dues primeres; i l'editor Octavi Viader, la tercera. I que, sens dubte, reforçaren entre el públic valencià l'aurèola d'estendard i obra mítica de la literatura catalana –i encara universal– que, com ja ha sigut dit, des de diverses dècades abans havia adquirit el *Tirant*.

La primera conferència de Joan Givanel (1912)

Així, doncs, la recerca hemerogràfica permet comprovar que la primera d'aquelles xarrades tingué lloc el 7 de febrer de 1912, i estigué protagonitzada per Joan Givanel i Mas (1868-1946), un especialista en llibres de cavalleries que, pocs mesos abans, havia tret a la llum un treball titulat «Estudio crítico de la novela caballeresca *Tirant lo Blanch*»; i que, en 1906, havia pronunciat una comunicació en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana sobre el tema «Necessitat de publicar una Biblioteca clàssica catalana per a la formació del Diccionari» (Givanel 1906).

Tenim detallada notícia de la conferència de Givanel gràcies al ressò que, abans i després, se'n féu el diari *Las Provincias*, aleshores dirigit per Teodor Llorente Falcó, fill i hereu intel·lectual de Teodor Llorente Olivares, patriarca de la Renaixença valenciana. De fet, el mateix dia 7 el periòdic ja anunciava la presència, a la Ciutat del Túria, de l'erudit català; i el presentava com «una de las autoridades más indiscutibles en todo lo que á libros de caballería se refiere». Així mateix, subratllava que, «invitado por algunos distinguidos valencianistas, [...] ha venido exclusivamente á nuestra ciudad con objeto de dar á conocer sus estudios sobre la citada obra», és a dir, el *Tirant lo Blanch*. Finalment, augurava que «la conferencia de esta noche será muy interesante, y seguramente que á ella acudirán todos los que tienen afición a los estudios literarios»¹.

Com així degué ser, ja que la crònica que en publicà l'endemà, dia 8 de febrer, assegurava que «el salón de actos literarios» de Lo Rat Penat havia sigut «sumamente concurrido», i que «la anunciada conferencia había despertado gran interés entre los aficionados a esta clase de estudios»². Segons el relat de *Las Provincias*, aquella extensa xarrada –que fou presentada per Vicent Dualde, aleshores president de l'entitat valencianista–, s'inicià amb una introducció en què Givanel féu l'elogi dels poetes, prosistes i «escriptors místics» medievals: de «todos aquellos hombres eminentes que constituyeron la intelectualidad de la monarquía catalana-aragonesa». «Haciendo resaltar», continuava l'anònim periodista, «la grandísima importancia que tuvo el catalán durante los siglos XIV al XVI, así como tampoco le faltaron las palabras acres contra aquellos que descargaron los primeros golpes contra el movimiento castizo regional»³, en referència als qui es varen oposar a l'avanç de la Renaixença.

Finalitzada la contextualització, l'estudiós català entrà plenament en el tema que l'havia portat fins a València. Així, el diari també explicava que havia estructurat la seua extensa conferència en cinc parts:

1. En primer lloc, repassà les «diferentes ediciones publicadas de la obra de Martorell. La primera hízose en Valencia, por Spindeler, en 1490; la segunda en Barcelona, por Pedro Miguel y Diego de Gumiel, en 1497; la tercera terminó en 1905, y fué obra de Mariano Aguiló. De todas ellas hizo un estudio detalladísimo»⁴.

2. Posteriorment, parlà de les dues traduccions més antigues del *Tirant*: l'espanyola de 1511 i la italiana de 1538. «De ambas ediciones hizo también un estudio muy concienzudo, señalando los defectos principales de ellas»⁵.

3. En tercer lloc, s'ocupà de l'estudi de l'obra,

1. «En “Lo Rat-Penat”. La conferencia de esta noche», *Las Provincias* (7-II-1912).

2. «En “Lo Rat-Penat”. Conferencia del señor Givanel sobre “Tirant lo Blanch”», *Las Provincias* (8-II-1912).

3. *Ibidem*.

4. *Ibidem*.

5. *Ibidem*.

señalando las diferencias notabilísimas que se observan entre el libro de Martorell y los demás publicados en su tiempo, haciendo notar que el *Tirant lo Blanch* es más realista que todos sus coetáneos; y que la fuente de este libro hay que buscarla en la crónica de Mun-taner y en el libro de *L'Ordre de cavalleria*, de Lull, y en otras producciones, nacionales y extranjeras⁶.

4. Acte seguit, se centrà en l'anàlisi dels protagonistes, «parangonando los personajes de *Tirant lo Blanch* con los de otros libros de caballerías y sacando la consecuencia de que las creaciones de Martorell son mucho más humanas y están trazadas con más vigor que las de sus coetáneos». En referència a aquest quart apartat, *Las Provincias* no dubtà a destacar que «con este motivo hizo observaciones muy atinadas, y demostró una gran erudición»⁷.

5. Com a colofó, Givanel llisqué en veu alta diversos fragments de la novel·la de Martorell: «Para que el auditorio pudiera saborear las bellezas del estilo; y dijo que se imponía la formación del diccionario de *Tirant lo Blanch*, porque ello daría á nuestros escritores un léxico hoy casi desconocido, que vendría á enriquecer el glorioso renacimiento de la lengua catalana»⁸. Veiem, per tant, que l'erudit català tenia també una clara pretensió didàctica.

Dues hores durà aquella conferència; «y á pesar de ello el público la escuchó sin cansancio alguno, sabiéndole á poco tan erudita disertación». I és que, segons que assegurava –no exempt d'un cert orgull– l'anònim redactor de *Las Provincias*, el *Tirant lo Blanch* era «una obra que el Sr. Givanel, y todos los amantes de la literatura catalana-valenciana, reputan como un monumento que, sin mengua, puede ponerse al lado del *Quijote*»⁹. Cosa que evidencia que l'obra de Cervantes era el referent social de novel·la clàssica per excel·lència, i que el *Tirant* n'estava a l'altura.

La segona conferència de Joan Givanel (1919)

Quasi vuit anys després d'aquella visita, en desembre de 1919, Givanel i Mas tornà a pronunciar una nova conferència sobre el *Tirant* a la seu de Lo Rat Penat. En realitat, però, la xarrada fou organitzada pel Centre de Cultura Valenciana, una entitat de recent creació –havia sigut fundada en 1915 a imitació de l'Institut d'Estudis Catalans¹⁰– que féu baixar l'erudit català fins a València per tal de nomenar-lo Director-corresponent.

D'aquesta manera, la premsa periòdica explicà que el 17 de desembre d'aquell any tingué lloc, a la sala del Consolat de la Llotja, una reunió extraordinària del Centre de Cultura Valenciana que s'inicià amb el nomenament de Vicent Ferran, cronista d'Alcoi, com a Director-corresponsal. Posteriorment, el president de l'entitat, Josep Martínez Aloy, «expuso los deseos del marqués de Malferit de crear una agrupación de bibliófilos que fomentase la reimpresión de obras antiguas y

6. *Ibidem*.

7. *Ibidem*.

8. *Ibidem*.

9. *Ibidem*.

10. De fet, els primers intents de constitució del Centre són de 1913. Així, a l'article «La Juventud Valencianista de Barcelona», que publicà *Las Provincias* (29-VII-1913), podem llegir: «Ayer se verificó el acto de entregar la Juventud Valencianista de Barcelona, que se halla en nuestra ciudad, un Mensaje al presidente de la Diputación, felicitando a nuestra Corporación provincial por haber tomado en consideración el proyecto presentado por el diputado Sr. Pérez Lucia, relativo á la constitución de un Centro de Cultura Valenciana, análogo al de Estudios Catalans, que funciona en Barcelona».

manuscritos de gran valor histórico»¹¹. A la reunió també hi era present Joan Givanel, «hondísimo investigador de la obra “Tirant lo Blanch” y miembro del Institut d’Estudis Catalans»¹², que, acte seguit,

dio lectura a un hermosísimo trabajo en defensa de la lengua catalana, en el cual evocaba las glorias de la literatura catalana-valenciana-mallorquina en los siglos de oro de la misma y hacía un llamamiento a todos los hijos de estas tierras para que, sumándose al actual renacimiento, pueda proseguir la lengua aquel brillantísimo florecimiento¹³.

El propòsit lingüísticorestaurador de l’erudit català, en tant que hereu i continuador de l’obra de la Renaixença, era més que evident.

Finalitzada la intervenció de Givanel, el catedràtic Elies Tormo, «ilustre crítico de arte y paisano nuestro», «expuso algunos trabajos artísticos, y el señor Llorente Falcó dio cuenta de haberse cumplido el acuerdo del Centro, regalando al padre Fullana un retrato suyo al óleo, obra de don Enrique Ginesta»¹⁴. En darrer lloc, hom acordà que el Centre es tornaria a reunir «el próximo sábado, a las seis de la tarde»¹⁵, aquesta vegada al saló d’actes de Lo Rat Penat, per a celebrar «el solemne acto de recepción del señor Givanel como director correspondiente del Centro de Cultura»¹⁶. Així, s’hi anunciava que «hará la presentación del nuevo director don Francisco Martínez y Martínez, y versará el discurso del señor Givanel sobre *El Quijote* y *Tirant lo Blanch*, obras que conoce muy concienzudamente el ilustre escritor catalán, quien recientemente ha recorrido la Mancha con objeto de visitar los pueblos en los que se desarrollaron algunas de las escenas del fam[o]so “Caballero de la Triste Figura”»¹⁷.

En efecte, tres dies després, el 20 de desembre de 1919 de vesprada, els membres del Centre de Cultura Valenciana es tornaren a reunir a la seu de Lo Rat Penat per tal de nomenar Joan Givanel i Mas com a Director-corresponent. Les cròniques periodístiques que es publicaren l’endemà expliquen que la sessió començà amb la lectura, per part del director-degà, «del acta de la última sesión extraordinaria, y acto continuo el sabio director de número y apasionado cervantista don Francisco Martínez y Martínez leyó una biografía de su compañero en aficiones y docto investigador del famoso libro valenciano»¹⁸, és a dir, de Givanel.

Quan estigué en possessió de la paraula, l’erudit català començà agraint el nomenament de Director-corresponent; «y entró de lleno en el tema del discurso, afirmando que la novela de Juan Martorell y Martín de Galba debe ser considerada como una verdadera joya de la literatura medioeval»¹⁹. D’aquesta manera, donà compte de les relacions entre el *Tirant* i el *Quijote*; «y efectivamente, [...] durante más de una hora, tuvo pendiente de sus labios al numeroso concurso

11. «El Centro de Cultura Valenciana», *La Correspondencia de Valencia* (18-XII-1919).

12. «Centro de Cultura Valenciana», *Las Provincias* (18-XII-1919).

13. *Ibidem*.

14. Segons que resava la inscripció que podia llegir-se al peu del retrat, «desitjant mostrar la seua gratitud al ilustre filolec R. P. Lluís Fullana Mira, [...] per les seues lluminoses explicacions en la catedra de Llengua Valenciana, instituida per dit Centre en la Universitat de València, li va dedicar este retrato com recort i memòria d’haber segut el primer professor de llengua valenciana». «El Centro de Cultura Valenciana», *La Correspondencia de Valencia* (18-XII-1919).

15. «Centro de Cultura Valenciana», *Diario de Valencia* (19-XII-1919).

16. «Centro de Cultura Valenciana», *Las Provincias* (18-XII-1919).

17. *Ibidem*.

18. «Centro de Cultura Valenciana», *La Correspondencia de Valencia* (21-XII-1919).

19. *Ibidem*.

que asistía al acto, poniendo de manifiesto que el autor de la inmortal obra del “Quijote” fue un entusiasta admirador del libro valenciano»²⁰.

Per a demostrar-ho, no tan sols cità el cèlebre elogi del *Tirant* corresponent al capítol sisé de la novel·la de Cervantes, sinó que,

de una manera minuciosa, fue haciendo notar las coincidencias del «Quijote» con las del «Tirant lo Blanch», demostrando con ello un estudio verdaderamente profundo de las dos citadas obras, que si no lo hubiese acreditado anteriormente con la publicación de luminosísimos trabajos, bastaría para darle la reputación de uno de nuestros más competísimos cervantistas, y el mejor y más entusiasta comentarista del libro de Martorell y Galba²¹.

Finalment, i en relació a aquesta segona xarrada, cal fer notar dues coses: que és del tot probable que el text que el 20 de desembre de 1919 va llegir Givanel a la seu de Lo Rat Penat fóra posteriorment integrat en el volum titulat *El Tirant lo Blanch y Don Quijote de la Mancha*, que l'erudit català va publicar en 1921²²; i que la conferència serví d'excusa perquè un jove i destacat autor valencià del moment, Francesc Puig i Espert, publicara a *La Correspondencia de Valencia* un article titulat «*Tirant lo Blanc, el esforzado*», en què, a banda de fer-se ressò de la conferència i fer l'elogi de l'obra de Martorell²³, no deixà passar l'ocasió de combatre les paraules d'un tal Pedro Mata, que poc temps abans havia negat l'origen valencià –llatí– del *Tirant lo Blanch*²⁴.

La conferència d'Octavi Viader (1921)

Tal com estem comprovant, l'interés que durant la segona dècada del segle XX demostraren pel *Tirant lo Blanch* els valencianistes que s'aixoplugaven al redós de Lo Rat Penat i del Centre de Cultura Valenciana fou més que notori. Així, a les dues xarrades de Joan Givanel i al comentari de Francesc Puig i Espert cal sumar encara: l'article que en 1913 dedicà Teodor Llorente Falcó a l'incunable del *Tirant*; la voluntat d'inclusió de l'obra de Martorell entre les primeres d'una «Biblioteca Valenciana Popular» que també en 1913 llançà Josep Ribelles Comín; i l'opuscle titulat *Martín Juan de Galba, coautor de “Tirant lo Blanch”* que en 1916 publicà Francesc Martínez i Martínez –i que, ben significativament, estava dedicat a Joan Givanel i Mas–, entre d'altres (Roca 2015: 148-149).

Doncs bé, aquell interés no decaigué amb el canvi de dècada. Ans al contrari, ja que l'1 de juny de 1921 la societat Lo Rat Penat organitzà una conferència que estava destinada a presentar «la nueva edición del famoso libro de caballería *Tirant lo Blanch*, editado con todos los primores del

20. «Centro de Cultura Valenciana. Conferencia del señor Givanel», *Las Provincias* (21-XII-1919).

21. *Ibidem*.

22. La crònica de *Las Provincias* es tancava afirmant que «tenemos la esperanza de que la conferencia de anoche podrá ser saboreada por todos los buenos aficionados a esta clase de estudios más a placer en plazo breve, pues el señor Givanel no querrá privarles de que conozcan su meritísima labor, dejando de reunir en un volumen lo que dijo ayer y lo que hubo de suprimir por no alargar demasiado la conferencia». «Centro de Cultura Valenciana. Conferencia del señor Givanel», *Las Provincias* (21-XII-1919).

23. Puig i Espert (1919) assegurava, entre d'altres coses, que «así como el Tirant personifica el internacionalismo de nuestro pueblo armándose caballero en Inglaterra por Enrique III, y atravesando los mares casó en Grecia, siendo de allí Emperador, el Caballero de la Triste Figura personifica también otra ideología: un imperialismo loco y suicida, que le llevó de derrota en derrota y de fracaso en fracaso sin por ello confesar su ceguera hasta que no se contempló en el lecho de muerte».

24. Segons Puig i Espert (1919), Mata havia escrit: «La literatura caballeresca –último baluarte de lo prodigioso–, desde Parceval hasta Amadís de Gaula, desde Palmerín hasta Tirante el Blanco, no es latina».

arte en la imprenta de D. Octavio Viader, de San Feliu de Guixols, recibiendo el editor entusiastas felicitaciones, tanto del público como de la prensa»²⁵. Es tractava de l'edició en dos volums que havia vist la llum a aquell municipi del Baix Empordà poc temps abans, en 1920 i 1921, amb el títol de *Libre del valeros e strenu caualler Tirant lo Blanch. Novel·la del XVèn segle*; i que havia sigut anotada i comentada, precisament, per Givanel i Mas. D'aquesta manera, l'acte comptà amb la intervenció d'Octavi Viader i Margarit (1864-1938), editor de la novel·la, que fou presentat per Francesc Almarche, historiador i president de Lo Rat Penat, «que hizo un profundo estudio de dicha obra»²⁶.

L'endemà de la presentació, els diaris *Las Provincias* i *La Correspondencia de Valencia* se'n feren ressò a través de dos articles. Així, amb el títol «Un bello libro», el periòdic dirigit per Llorente Falcó publicà una llarga ressenya anònima de marcat caràcter literari en què, entre d'altres coses, s'explicava que València havia tingut «por huésped durante varios días al que ha obrado este milagro» –en referència a l'edició–: «a don Octavio Viader, conocido editor catalán, enamorado ferviente de nuestros papeles viejos, y que en la conferencia dada ayer en los salones de “Lo Rat-Penat”, ante un inteligentísimo concurso, mostró las primicias de su trabajo»²⁷.

Acte seguit, la reproducció del famós fragment del capítol VI del *Quijote* permetia a l'anònim i entusiasta cronista qualificar l'obra de Martorell com al «verdadero Koran de las letras patrias valencianas», cosa que no està gens malament; i assegurar que, de la primera edició «de este excelso libro, [...] sólo existen tres ejemplares: el de nuestra biblioteca universitaria, el que se halla en el Museo Británico de Londres, y el de la Biblioteca Hispánica de Nueva York»²⁸.

A propòsit a l'edició d'«esta reliquia de Martorell y Galba» que acabava de portar a terme Viader, també al·ludia al «lujo con que modernamente se ha editado por el conocidísimo impresor del *Quijote* en corcho», i a les notes i comentaris que contenia «del docto cervantista don Juan Givanel y Mas, muy estimado en Valencia por todos los amantes de la erudición y buen amigo nuestro». Significativament, l'article també recordava que Givanel «nos honró en diciembre del año mil novecientos diez y nueve con una de sus agradables y amenas conversaciones acerca de las novelas cumbres valenciana [*Tirant*] y castellana [*Quijote*], en los mismos salones de nuestra primera entidad valencianista»²⁹.

De manera no menys eloqüent, el cronista hi afegia que «el señor don Octavio Viader no ha venido a nuestra ciudad con el carácter de comerciante» –és a dir, a fer negoci–, sinó a treballar; ja que «es un verdadero *amateur* de nuestros archivos, y aparte de su carácter de impresor posee un delicado sentimiento de artista, y su espiritualidad le lleva al cultivo del arte del libro casi con el exclusivo objeto de su satisfacción y orgullo profesionales». Així mateix, també constata que Viader havia viatjat fins a València acompanyat del seu fill, «que está dotado de una prodigiosa facilidad para el dibujo y consigue adaptaciones admirables de la técnica que resplandece en las meticulosas orlas de nuestros pergaminos»³⁰.

25. «Lo Rat Penat. Año 1921», *Almanaque de Las Provincias* per a 1923, València, 1922, p. 111.

26. *Ibidem*.

27. «Conferencia en “Lo Rat-Penat”. Un bello libro», *Las Provincias* (2-VI-1921). Per un evident error de transcripció, durant tota la ressenya *Las Provincias* es referia a ell com a «Viander». Nosaltres, però, escrivim correctament el cognom.

28. *Ibidem*.

29. *Ibidem*.

30. *Ibidem*.

Pel que fa a la conferència, explicava que Viader fou presentat per l'«erudito presidente de “Lo Rat-Penat”», Francesc Almarche, qui «dió lectura a unas bien pensadas cuartillas, haciendo un completo elogio de nuestro hermoso libro de caballería y un bosquejo histórico de la edad de Oro valenciana, época gloriosa que llenó nuestra raza con su civilización ejemplar»³¹.

De la intervenció de Viader, consignava que «habló en catalán», i que «explicó minuciosamente toda la gestación de su obra». Finalment, el cronista reproduïa, traduït al castellà, un fragment del parlament en què l'editor català explicava coses com ara que la idea de fer una edició fac-símil no li havia semblat original, «pues la Biblioteca Hispánica de Nueva York ya lo hizo»; i que per això va optar per «editar la obra de una manera absolutamente diferente, y este es el motivo de que en mi edición solo haya adoptado el formato del libro, todo lo demás es nuevo»³².

També hi referia diverses interioritats de l'edició, com ara que, amb motiu de l'Exposició de les Arts Gràfiques que s'havia celebrat poc temps abans a Milà, es varen imprimir unes invitacions amb un tipus de lletra que imitava la dels incunables del segle XV, «sacados de los libros de la Biblioteca Nacional de Turín». Viader hi observà que «se adaptaba muy bien al carácter del *Tirant lo Blanc*, y me determiné a emplearla». Segons les seues pròpies paraules, el descobriment li permeté:

poder hacer una edición del más puro estilo siglo XV. Teniendo esta base tan firme, lo demás corría de mi cuenta, porque poniendo a contribución toda mi voluntad se podría obtener un material adecuado a la época, y desde aquel instante creí que mi proyecto, nacido de una visita que hice a vuestra interesante biblioteca universitaria, daría sus frutos³³.

Per tant, comprovem com, a l'igual que passà amb l'edició del *Tirant* que portà a terme Marià Aguiló (Roca 2015: 142-143), molt probablement, la de Viader també havia tingut com a primer impuls l'exemplar de l'edició *princeps* que es conserva a la biblioteca de la Universitat de València.

Finalment, la crònica de *Las Provincias* es tancava amb un comentari reivindicatiu certament afectat –i una mica xovinista–, en què s'afirmava que «el virtuoso Tirant llevará por doquier la fama de nuestro suelo, la luz de nuestro sol y la fuerza de su raza, y al proclamarse valenciano [...] hará que nuestra patria valenciana recobre el lugar que merecidamente le pertenece en el Siglo de Oro de la literatura hispánica»³⁴.

Al seu torn, *La Correspondencia de Valencia* publicà una més concisa crònica, també anònima, en què es donava notícia de l'acte i es recordaven les lloances que Cervantes va dedicar a la novel·la de Martorell. Així, en referència a l'editor, hom afirmava que «vive en un pueblecito de la costa catalana. Allí tiene su imprenta. En su tarea le ayudan –como a los impresores flamencos– sus hijos. Viader ha hecho una estupenda edición del “Quijote” en corcho laminado. También ha hecho una edición del “Bernardo del Carpio”. Y ahora ha editado “Tirant lo Blanc”»³⁵. La part més sucosa de la ressenya, però, arribava amb la reflexió que l'anònim periodista feia de «la nueva edición de “Tirant lo Blanc”»: «No dudamos que no sólo los eruditos, sino también los literatos, adquirirán este libro, actualmente desconocido, pero que merece difundirse por la belleza de su estilo valenciano, por la originalidad de su concepción caballeresca, humana e irónica, por lo que representa

31. *Ibidem*.

32. *Ibidem*.

33. *Ibidem*.

34. *Ibidem*.

35. «En “Lo Rat-Penat”. “Tirant lo Blanc” reaparece», *La Correspondencia de Valencia* (2-VI-1921).

para nuestra literatura y por patriotismo»³⁶. Per tant, d'una banda, assenyalava el *Tirant* com un llibre «actualmente desconocido [...] que merece difundirse»; i, d'una altra, el distingia com el cim de la literatura valenciana de tots els temps i, sobretot, com una obra patriòtica, tal com també havia apuntat *Las Provincias*.

Conclusió

A través de les tres conferències anteriorment referides, hem pogut comprovar com els valencianistes del primer terç de segle XX que s'agrupaven al voltant de les entitats Lo Rat Penat i Centre de Cultura Valenciana consideraren el *Tirant lo Blanch* com una obra senyera de la tradició literària valenciana i de la història pàtria; i, consegüentment, realitzaren una notable contribució al seu coneixement i divulgació entre la societat valenciana, en concret a través dels estudis i l'edició que en varen fer dos destacats autors catalans: Joan Givanel i Octavi Viader, que no dubtaren a remarcar-ne tant el valor literari i artístic com l'històric i patriòtic.

En conseqüència, cal dir que aquell esforç de difusió de l'obra de Martorell es veié fortament afavorit per les estretes relacions de col·laboració i germanor cultural i intel·lectual que, des de meitat segle XIX, els escriptors valencians mantenien amb els seus col·legues catalans, i que continuaven ben vives i fructíferes durant les primeres dècades del XX. De fet, no és casual que totes tres conferències, impulsades des de la ciutat de València, estigueren protagonitzades per dos estudiosos procedents de Catalunya. Com tampoc no ho és que la segona d'elles fóra convocada a propòsit del nomenament de Joan Givanel i Mas com a Director-corresponent del Centre de Cultura Valenciana. Perquè, ben mirat, tot això indica que varen ser les vies de comunicació que existien a l'època entre els cercles culturals de València i de Barcelona –i el desig d'intercanvi i enriquiment mutu que les alenava– les que permeteren incrementar el coneixement i la divulgació del *Tirant lo Blanch* entre els valencians. És a dir, les que potenciaren el reconeixement de la vàlua literària i el simbolisme social amb què l'obra ha arribat als nostres dies.

BIBLIOGRAFIA

- ESCARTÍ, Vicent J. (2010), «*Tirant lo Blanch*, Cervantes i més enllà: breu història d'una novel·la de cavalleries», *eHumanista*, 16, pp. 240-267.
- GIVANEL I MAS, Joan (1906), «Necessitat de publicar una Biblioteca clàssica catalana per a la formació del Diccionari», *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, pp. 541-544.
- MARTORELL, Joanot (1873-1905), *Libre del valerós e strenu cavaller Tirant lo Blanch*, Marià Aguiló i Fuster (ed.), 4 vols., Barcelona, Llibreria d'Alvar Verdaguer.
- PUIG I ESPERT, Francesc (1919), «“Tirant lo Blanc”, el esforzado», *La Correspondencia de Valencia* (21-XII-1919).

36. *Ibidem*.

- ROCA, Rafael (2012), «La mitificació vuitcentista del passat medieval: la figura de Jaume I, rei d'Aragó», *eHumanista/IVITRA*, 2, pp. 271-285.
- (2013), «L'inici de la recuperació de Joan Roís de Corella», *Afers*, 76, pp. 741-757.
- (2015), «The reception of *Tirant lo Blanch* in Valencia in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century», dins Anna Maria Babbi i Vicent Josep Escartí (eds.), *More about 'Tirant lo Blanc' / Más sobre el 'Tirant lo Blanc'*, Amsterdam - Philadelphia, John Benjamins, pp. 139-152.
- TOMÀS, Margalida (2012), «Les relacions de Teodor Llorente amb Catalunya i Mallorca», dins Rafael Roca (ed.), *Teodor Llorente, cent anys després*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana ('Symposia Philologica', 23), pp. 31-71.
- VICIANO, Pau (2005), *El regne perdut*, Catarroja-Barcelona-Palma, Afers.